

LATVIJAS NACIONĀLO MINORITĀŠU SĀKOTNE, 1918–1922

Leo Dribins

leo.dribins@gmail.com

Atslēgas vārdi: *etniskās un nacionālās minoritātes, mazākumtautību tiesības, demokrātiskas valsts nacionālā politika*

Raksts veltīts Latvijas Tautas Padomes 1918. gada 17. novembra Politiskās platformas lēmumam par nacionālo minoritāšu tiesību atzīšanu Latvijā. Saturs veidots notikuma atce-rei, un ir sava veida pārdomas par 1918. gada 18. novembrī dzimušās Latvijas Republikas politikas pirmajiem pasākumiem sadarbības veicināšanai ar mazākumtautībām. To ievadīja aicinājums piedalīties valsts politiskajā dzīvē, līdzdarboties pārvaldē un aizsardzībā.

Lielas grūtības radīja Baltijas vāciešu konservatīvo politiku nevēlēšanās pieņemt mino-ritātes statusu, viņu tieksme dibināt Latvijā provācisku multietnisku valstiskumu. Tas radīja asu konfliktu, kuru atrisināja 1919. gadā pēc vācu militāro vienību sakāves. Vācbaltieši tad atzina nacionālo Latvijas valsti.

Ebreju un krievu partijas samērā ātri iekļāvās latviešu nācijas nodibinātajā Republikā. 1920. gadā demokrātiski varēja notikt Latvijas Satversmes Sapulces vēlēšanas. Minoritāšu pārstāvji piedalījās 1922. gada Konstitūcijas sagatavošanā. Tāds bija sākuma fināls.

Priekšvārda vietā

Jēdziens “minoritāte” radās Eiropā 18. gadsimtā un tas apzīmēja etnogrāfiskās grupas, kurām bija sava etniskā izcelsme, va-loda un sadzīves kārtība. To dzīvesveids bija izolēts no apkārtnes iedzīvotāju vairākuma, un attiecībās ar tālaika valsti minoritāte bija tiesībās reglamentēta īpatna iedzīvotāju daļa.

Pēc Lielās franču revolūcijas sākās mi-noritātēm piederīgo cilvēku plaša iesaiste Eiropas pamattautu kultūrā un politiskajā dzīvē. Minoritātes kļuva par mazākumtautī-bām. Jēdziens “nacionālā minoritāte” nāk no 19. gadsimta, kad notiek nacionālo valstu veidošanās.

Latvijas nacionālās politikas pirmā dokumenta vēsturiskā loma

Latvijas Tautas Padomes (LTP) 1918. ga-da 17. novembra sēdē, kurā latviešu demo-

krātisko partiju pārstāvji vienbalsīgi pieņēma vēsturisko lēmumu par Latvijas neatkarīgās Republikas proklamēšanu 18. novembrī, tika pieņemta arī LTP Politiskā platforma. Tajā bija deklarēts, ka LTP sastāvu veidos: a) politiskās partijas, b) nacionālās minori-tātes, c) tie Latvijas novadi, kur vēl nebija partijas.

Platformas 4. nodaļa “Cittautiešu tie-sības” paziņoja, ka nacionālās minoritātes sūta savus pārstāvjus gaidāmajā Latvijas Sat-versmes sapulcē un likumdošanas iestādēs uz proporcionālu vēlēšanu tiesību pamata. Un vēl: nacionālās minoritātes, kurām būs pārstāvji LTP, gūs tiesības piedalīties Latvi-jas Pagaidu valdības sastādīšanā. Nacionālo grupu “kulturēlās” un nacionālās tiesības saņems garantijas pamatlikumos, tas ir, Konstitūcijā un konstitucionālas nozīmes likumos.¹

Tā Latvijas tiesiskajā dzīvē pirmo reizi ienāca nacionālās minoritātes jēdziens. Līdz tam pat vārdu “minoritāte” lietoja, tikai stāstot par ārvalstīm, jo cariskajā Krievijā netika atzīta mazākumtautību klātbūtne. Pavalstniekus tur sagrupēja pēc feodālo kārtu sistēmas. Etniskā nozīmē visaugstāk tika vērtēta krievu pareizticīgā tauta, citus pastāvīgos iedzīvotājus apvienoja jēdziens “inorodci”, tas ir, “citas izcelsmes ļaudis”. Krievijā par minoritātēm sāka plaši runāt un rakstīt tikai pēc 1917. gada februāra revolūcijas. Parasti tas notika politisko debašu gaisotnē.

Latviešu inteliģence guva pirmo zinātnisko informāciju par minoritāšu politikas problēmām no Vācijas un Austroungārijas preses un zinātniskās literatūras. 20. gadsimta sākumā tika iepazīti Georga Jellineka (*Georg Jellinek*, 1851–1982) darbi par vairākuma un mazākuma tiesībām, vēsturnieka Frīdriha Meinekē (*Friedrich Meinecke*, 1862–1954) publicējumi par valsti un tautībām, pasaules pilsonību un nacionālo valsti, par valststautu un citiem jēdzieniem. Politiskās atziņas par nacionālajām minoritātēm tika paustas savienojumā ar ASV prezidenta Vudro Vilsona (*Thomas Woodrow Wilson*, 1856–1924) 1918. gada koncepciju par nacionālā jautājuma atrisinājumu Eiropā, īstenojot tautu pašnoteikšanās tiesības.

Vispārīnot vēstures pieredzi, var uzskatīt, ka nacionālā minoritāte ir mazākumtautība, kas piederīga kādai valstij. Mūsu laikmetā svarīgu definīciju devusi Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja, kas 1993. gada 1. februārī īpašā Papildu protokolā ieteica atzīt, ka nacionālā minoritāte “ir kādas valsts personu grupa, kura pastāvīgi dzīvo šīs valsts teritorijā un ir tās pilsoņi; kuriem ir ilgstošas, ciešas un noturīgas saiknes ar šo valsti, kurus raksturo īpašas etniskas, kultūras, reliģiskas vai lingvistiskas iezīmes, kura ir pietiekami daudzskaitlīga, lai arī mazāka nekā pārējā šīs valsts vai tās reģiona iedzīvotāju daļa; kuru iedvesmo kopīga vēlme saglabāt savas identitātes raksturīgākās iezīmes, jo

sevišķi savu kultūru, tradīcijas, reliģiju vai savu valodu”².

Latvijas Saeima savā 2005. gada 26. maija likumā “Par vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību” atzina, ka Konvencijas izpratnē nacionālā minoritāte “nozīmē Latvijas pilsoņus, kuri kultūras, reliģijas vai valodas ziņā atšķiras no latviešiem, paaudzēm ilgi tradicionāli dzīvojuši Latvijā un uzskata sevi par piederīgiem Latvijas valstij un sabiedrībai, vēlas saglabāt un attīstīt savu kultūru, reliģiju vai valodu”³.

Pirms 100 gadiem, kad dzima Latvijas Republika, zināšanas par minoritātēm nebija ne latviešiem, ne Latvijā esošajiem cit-tautiešiem. Bet LTP Politiskās platformas galvenajiem autoriem Miķelim Valteram (1874–1968) un Fricim Menderam (1885–1971) neapšaubāmi bija priekšstats, ka Latvijā nacionālā minoritāte ir mazākum-tautība, kas būs piederīga Latvijas valstij.

Pirmais latviešu zinātnieks, kas meklēja šī risinājuma atslēgu, bija M. Valters. Savu priekšlikumu par Latvijas iedzīvotāju kopsatiksmi viņš izsacīja jau 1917. gada 5. aprīlī referātā Latvijas Kooperatīvu un biedrību sapulcē Valkā, kurā par valstisku tiesību subjektu nosauca “Latvijas politisko tautu”. Runājot par pašvaldības iespēju, M. Valters uzsvēra, ka “Latvijas pašvaldība varēs attīstīties par patiesu latviešu tautas pašnoteikšanās un pašorganizēšanās satversmi, ja tā atbalstīsies uz visu savu politisko varu pašā Latvijā un Latvijas politiskā tautā...”⁴.

Jēdziens “politiskā tauta” norādīja uz vi-siem Latvijai piederīgiem iedzīvotājiem, arī uz tiem, kas atradās bēgļu gaitās. Jādodomā, te iz-mantota vācu vēsturnieka F. Meinekē propo-nētā “valsts tautas” ideja, tas ir, visu pilsoņu kopīgā tauta, politiskā nācija. Šī ideja propa-gandēta arī M. Valtera rakstā “*Das Staatsvolk Lettlands*” (Latvijas valststauta) Rīgas vācu laikrakstā “*Baltische Zeitung*” 1918. gada 14. novembrī.

Neatkarīgās Latvijas Republikas valsts iestādēm ar LTP lēmumu faktiski tika dots

uzdevums izplatīt un nostiprināt apziņu, ka arī Latvijā ir un būs nacionālās minoritātes.

Protams, bija jārēķinās arī ar neizpratni un nevēlēšanos savienot latviešu un šeit dzīvojošo cittautiešu intereses un pārliecību vienā kopējā nacionālā apziņā. Tolaik šādas grūtības pārdzīvoja visas jaunās Austrumeiropas un Balkānu valstis. Sevišķi krasi nesaņērašanās konflikti uzliesmoja Lietuvā, Polijā, Čehoslovākijā un Rumānijā, kur daudzas nacionālās minoritātes kategoriski noraidīja mazākumtautības statusu. Nacionālo konfliktu uzliesmojums skāra arī jauno Latvijas valsti.

Latvijas Republikas galvenais ienaidnieks bija Krievijas boļševisms un tā priekšpulkus Latvijā — advokāta Pētera Stučkas (1865–1932) vadītais latviešu lielniecisms. Aiz tā tolaik gāja latviešu sarkanie strēlnieki. P. Stučkas 1918. gada decembrī sastādītā lielnieciskā Latvijas valdība neatzina pilsonisku samierināšanos un vardarbīgi apspieda citādi domājošos. Tika īstenots “sarkanais terors” pret buržuāziju, muižniecību, nepaklausīgajiem tirgotājiem un sīkražotājiem. Jāpiekrit vēsturniekam Jānim Šiliņam (dz. 1983), ka šim teroram Latvijā “bija spilgti izteikts etniskais raksturs”⁵. Tiešām — vairākums represēto bija vācu tautībai piederīgie Latvijas iedzīvotāji. Sarkanā valdība cerēja padzīt viņus no Latvijas teritorijas un “izdzēst” visus vācu muižniecībai piederīgos, arī garīdzniekus.

Šis briesmas saliedēja vācbaltiešus cīņai par savu eksistenci. Kārļa Ulmaņa (1877–1942) valdībai, kas militāri bija ļoti vāja, vācbaltieši neuzticējās. Viņiem radās pārliecība, ka tikai vietējā “vācu tautas grupa” ar Vācijas palīdzību var pārvarēt lielniecismu. LTP piedāvājumu kļūt par jaunās Latvijas nacionālo minoritāti vācbaltiešu vadība sākotnēji noraidīja. Vācbaltiešu “Baltijas vācu nacionālā komiteja” (NK) ieteica latviešiem varas dalīšanu, ko savukārt strikti noraidīja LTP un Latvijas valdība. Radās pilsonisks pretvācu noskaņojums, kas orientējās uz

Antantes atbalstu. 1919. gada 16. aprīļa pučs, kad landesvērs gāza K. Ulmaņa valdību un plaši izvērta “melno teroru”, radīja Latvijā pilsoņu kara situāciju. Tikai Igaunijas armijas ienākšana Vidzemē novērsa valsts varas pārēju vācu rokās.

1919. gada jūlijā pēc Cēsu kaujām Latvijas brīvvalsts atdzima, vācbaltiešu virsotnei nācās atzīt valsts latviskumu un savas kopienas piederību šai valstij. Tā tapa vācbaltiešu nacionālā minoritāte Latvijā. Šajā sakarībā bieži piemin izcilo demokrātu Paulu Šimānu (*Paul Schiemann*, 1876–1944), kurš kopā ar domubiedriem izveda vācbaltiešus no “naida purva” arī bermontiādes dienās. K. Ulmanim tolaik bija dots rietumnieciskās demokrātijas samiernieciskais prāts, orientēts uz kompromisiem. Savā runā Satversmes Sapulces atklāšanas sēdē 1920. gada 1. maijā viņš aicināja latviešus, vācbaltiešus, visus Latvijas pilsoņus nenodoties “pagātnes rēķinu” kārtošanai, bet kopīgi sakārtot sabiedrisko dzīvi, vispirms atjaunot karos sagrauto tautsaimniecību.⁶

Vācbaltiešu un latviešu politiskās sadarbības skola kopš 1919. gada jūlija bija Latvijas Tautas Padome, kurā aktīvi darbojās 19 vācbaltiešu pārstāvji.⁷ Izcilākie no viņiem — demokrāts Pauls Šimans, konservatīvais Vilhelms fon Firkss (*Wilhelm Friedrich Karl von Fircks*, 1870–1933), liberālais Eduards fon Rozenbergs (*Eduard Baron von Rosenberg*, 1878–1954) un citi — guva pieredzi likumprojektu sagatavošanā. Mācītājs Karls Kellers (*Karl Alexander Keller*, 1868–1939) bija Latvijas minoritāšu skolu autonomijas likuma galvenais autors. Jāatzīmē vācbaltiešu delegātu īpatnība: viņi visi nāca no labējām partijām. Viņu LTP frakcijā bija stingra partijiska disciplīna, visi lēmumi par balsošanu tika pieņemti vienbalsīgi. Tas, protams, atgādināja armijas vienības “dresūru”.

Nacionālās minoritātes esamību nevar konstatēt tikai ar faktiem par vienošanos starp valsti un minoritāti. Jābūt abpusējai

vēlmei saglabāt savstarpējo piederību un to nemitīgi papildināt ar jauniem pierādījumiem. Svarīgi ir nokratīt pagātnes pretrunu saites.

Starp latviešiem un vācbaltiešiem ilgi saglabājās savstarpēja antagonisma ietekme. To varēja novērot katru gadu 22. maijā, kad vācbaltieši svinēja Rīgas atbrīvošanas kārtējo gadskārtu, bet latvieši ar rūgtumu atcerējās landesvēra asiņaino teroru pret Rīgas strādniecību. 1921. gadā vācbaltiešus satrauca Cēsu kauju kulminācijas dienas — 22. jūnija izsludināšana par valsts svētkiem. Vāciešiem tā bija sēru diena, pieminot kritušos landesvēristus.⁸ Šie pretstati vienmēr no jauna atgādināja, ka Latvijas pilsoņu sabiedrība nav nacionāli vienota savā pagātnes skatījumā.

Latvijas ebreju nacionālās minoritātes veidošanās notika samērā mierīgā gaisotnē. Ebreji neizvirzīja savu politisko programmu Latvijai un respektēja Eiropas demokrātisko valstu pieredzi ebreju sadzīves un nacionālo attiecību laukā. Gan Latvijas ebreju politiķi, gan rabīni ieviesa Latvijā ebreju lojalitātes tradīciju attieksmē pret mītnes valsti. Ebreju galvenā interese bija veicināt karā sagrābtās ekonomikas atjaunošanu, nodibināt un attīstīt ekonomiskos sakarus ar ārvalstīm, veicināt tehnikas modernizāciju. Latvijas ebreju kopienas uzmanības centrā vienmēr bija savu cilvēku veselības stāvoklis, medicīniskā palīdzība veciem ļaudīm, sievietēm, bērniem. Kopienai bija pozitīva demogrāfiskā aina. Bažas radīja antisemitisma recidīvi, īpaši Rīgā un Latgalē.

Neatkarīgā Latvijā Rīgas, Kurzemes, Zemgales, Vidzemes un Latgales ebreju reliģiskās draudzes un sekulārās kopienas apvienojās vienā Latvijas ebreju kopienā. Sevišķi pieauga Rīgas ebreju loma. Izcilais Latvijas ebreju vēsturnieks Mendels Bobe (1894–1973) rakstīja, ka 1919. gadā Latvijā notika pirmais ebreju vietējo kopienu kongress, kas ievēlēja Latvijas ebreju padomi, kurā piedalījās Rīgas, Liepājas, Daugavpils, Rēzeknes, Ludzas un Ventspils ebreju pārstāvji.⁹

1918.–1920. gadā Latvijā darbojās vairākas lielas ebreju politiskās partijas:

- Nacionāldemokrātiskā partija, kas bija tendēta uz sadarbību ar latviešu partijām (Pauls Mincs (1868–1941), Jakovs Landaus (1860–1941), Leibs Fišmans (Peisahs Leibs Leopolds Fišmanis, 1863–1932) u. c.);
- Ortodoksālo ebreju partija *Agudas Israel* (Izraēla apvienība) dibināta Polijā, no 1920. gada decembra — arī Latvijā (Mordehajs Dubins (1889–1956) u. c.);
- Vispārējā cionistu partija, kuras mērķis bija ebreju izceļošana uz Izraēlas zemi (Žano Trons (1864–1939), Lazars Etinģens (1902–1981) u. c.);
- Partijai *Cerei Cion* (Cionas jaunatne) bija nodaļas Rīgā, Kurzemes un Latgales pilsētās (Jakovs Helmans (1880–1950), Maksis Lazersons (1887–1951) u. c.);
- Bunds (Īzaks Rabinovičs (1884–1941), Īzaks Ābrams Berzs (1886–1970), Noijs Maizels (1891–1952) u. c.) — ebreju sociāldemokrātu partija — bija slavēta ar cīņām 1905. gadā.

Ar Latvijas Tautas Padomi pirmie (1918. gada 2. decembrī) saistījās Bunda un ebreju nacionāldemokrātu pārstāvji Arons Pāpirmēisters (1886–miris pirms 1934. gada), Abo Šermans (1889–1941) un Zāmuels Henkins (1887–?).¹⁰ LTP 1918. gada 4. un 6. decembra sēdēs bijuši klāt trīs ebreju delegāti. Viņi piedalījās galvenokārt “informācijas nolūkā”, bet neatteicās arī no dalības LTP komisijās. 1919. gada sākumā, kad LTP darbojās Liepājā, tās pasākumos piedalījās Bunda pārstāvji Īzaks Rabinovičs, Jozefs Bāns (1895–?) un Īzaks Himmelfarbs (1886–?), kā arī jaundibinātās ebreju Tautas partijas līderis Marks Judels (*Mark Judl*, 1897–1971) un Makss Goldblats (1875–1941) — no bezpartejisko bloka.¹¹

LTP 1919. gada 12. maija sēdē Liepājā piedalījās trīs ebreju delegāti, Īzaks Rabinovičs un Marks Judels bija starp tiem runātājiem, kas nosodīja landesvēra sarīkoto

16. aprīļa puču un atzina K. Ulmaņa Ministru kabinetu par vienīgo Latvijas valdību.¹²

Bermontiādes dienās Latvijas ebreju kopiena, sevišķi Rīgā un Liepājā, aktīvi veicināja savu tautiešu brīvprātīgu iestāšanos Latvijas armijā. Vairāk nekā tūkstotis ebreju piedalījās kaujās pie Daugavas un Rīgas tiltiem, kā arī atsitot vācu karakalpu uzbrukumu Liepājas fortiem. Latgalē liels skaits ebreju cīnījās nacionālo partizānu rindās. Neatkarības kara nobeiguma posmā Latvijas armijā bija 2016 ebreju izcelsmes karavīru.¹³

Latvijas Tautas Padomē līdz 1920. gada 30. aprīlim tika uzņemti 15 ebreji no sešām viņu partijām, to vidū septiņas personas nāca no ebreju kreiso sociāldemokrātu rindām.¹⁴

Tika īstenota LTP Platformā apsolītā minoritāšu pārstāvju uzņemšana Latvijas Pagaidu valdības atbildīgo valstsvīru sastāvā. 1918. gada decembrī Eduards fon Rozenbergs tika iecelts par Valsts kontrolieri, Aleksandrs fon Klots (1869–1934) — par tirdzniecības un rūpniecības ministra biedru, Karls Kellers — par izglītības ministra biedru. 1919. gadā Edvīns Magnuss (*Edwin Magnuss*, 1888–1974) bija tieslietu ministrs, Roberts Erhards (*Robert Johann August Erhardt*, 1874–1941) — finanšu ministrs, Pauls Mincs — Valsts kontrolieris (no 1919. gada jūlija). LTP visi vācbaltiešu pārstāvji nāca no labējām partijām. Tas nebija šķērslis, lai vācu un ebreju delegāti sadarbotos gan Tautas Padomē, gan Satversmes Sapulcē.

Latvijas krievu iedzīvotājus Tautas Padome sāka pārstāvēt pēc Cēsu kaujām. 1919. gada jūlijā Tartu dibinātā Baltijas krievu Nacionāldemokrātiskā savienība nolēma delegēt LTP sastāvam savus biedrus — Aleksandru Bočagovu (1895–1952), Alekseju Sirotinu (1883–?), Fjodoru (Teodoru) Pavlovu (1872–1933) un Aleksandru Makedonski (1867–1942).¹⁵ Viņi visi piedalījās LTP sēdē 1919. gada 13. jūlijā, šeit A. Bočagovs teica runu “krievu un ebreju tautību vārdā”, apsvēcot Padomi ar uzvaru pār Latvijas neat-

karības ienaidniekiem un atzīstot LTP prasmi sākt jaunas dzīves radīšanu Latvijā. Šis runas secinājumus tūlīt atbalstīja Padomē esošie Vācu demokrātiskās partijas pārstāvji P. Šimans un Heinrihs Brimers (*Heinrich Karl Ludwig von Brümmer*, 1880–1969), paziņojot, ka viņi “pieslejas krievu priekšstāvju deklarācijai”.¹⁶

LTP sastāvā drīz izveidojās Krievu frakcija, kurā ienāca jauni locekļi — Aleksandrs Formakovs (1869–?), Illarions Kolosovs un Vladimirs Presņakovs (1883–?).¹⁷

Pavisam Latvijas Tautas Padomē darbojās 44 nacionālo minoritāšu pārstāvji, tas ir, apmēram 20% no LTP kopējā sastāva 1918.–1920. gadā.

Nacionālās minoritātes Satversmes Sapulcē

No 1920. gada pavasara nacionālo minoritāšu politiskā taktika bija pieskaņota Latvijas Satversmes Sapulces vēlēšanām un darbībai pašā Satversmes Sapulcē.

Tika reģistrēti ap 800 tūkstoši balsstiesīgo Latvijas pavalstnieku. Vēlēšanu tiesības bija ap 98% latviešu, bet tikai ap divām trešdaļām šeit dzīvojošo cittautiešu, kuru kopskaits sastādīja ap 27% no Latvijas iedzīvotājiem. Daudziem bija ārzemnieku statuss: Rīgā tāds bija 35,9% krievu, 43,6% — ebreju, 65,9% — poļu, 65,5% — igauņu, 87,6% — lietuviešu, 10,8% — vietējo vāciešu.¹⁸ Šī situācija stipri mazināja cittautiešu tiesiskās iespējas.

Satversmes Sapulcē par cittautiešu kandidātiem balsoja tikai ap 10% no vēlētāju skaita.¹⁹ Rīgā minoritāšu kandidāti saņēma 31,25% no nodotajām balsīm.²⁰ Visaktīvākie bija vācbaltieši, kas bija 4,33% no visiem Latvijas vēlētājiem. 55% no viņiem balsoja Rīgā.²¹ Ebreji deva 3,16% no vēlētājiem, krievi — tikai 1,82%, turklāt ap 80% no krievu balsīm tika nodotas Latgalē.²²

Vēlēšanās nacionālās minoritātes izmantoja savu spēku apvienošanās taktiku. P. Šimana vācu demokrāti apvienojās ar V. Firksa konservatīvajiem un vācu liberāļu

partiju vienotā vēlēšanu blokā. Vācbaltiešu Progresīvajai partijai nācās pievienoties šai kopībai.

Ebreju partijas grupējās divos blokos: demokrātos — ar P. Mincu priekšgalā un cionistu blokā, kura autoritātes bija rabīns Ārons Nuroks (1875–1936), J. Helmans, Ž. Trons.²³

Krievu politiskajiem darbiniekiem Latvijā tobrīd neizdevās apvienoties. Viņu vēlētāju vairākums pakļāvās konservatīvu priekšstatu ietekmei.

Satversmes sapulcē no 150 tās deputātiem tikai 17 bija nacionālo minoritāšu sūtīti pārstāvji: seši no vācbaltiešiem, seši no ebrejiem, četri no krieviem un viens no poļiem.

No šiem rezultātiem minoritātes izdarīja kritiskus secinājumus, tie ietekmēja viņu turpmāko politisko un organizatorisko darbību. Pastiprinājās tieksme izveidot vācu un ebreju apvienotu politisku savienību savu mērķu īstenošanai demokrātiskā Latvijā. Taču pret to iebilda ebreju cionisti. Vienlaikus viņi izvirzīja domu par visu minoritāšu politisku apvienošanu. Kreisais cionists Jakovs Helmans, kas bija Satversmes Sapulces pilsoņu tiesību un pienākumu apakškomisijas loceklis, ierosināja Satversmē ierakstīt speciālu nodaļu "Mazākumu tautību sevišķās tiesības", kas faktiski nozīmētu nacionālās autonomijas piešķiršanu visām nacionālajām minoritātēm.²⁴

Vācu un ebreju deputātu sadarbība nebija ilgstoša. Ebreji neatbalstīja vācbaltiešu centienus revidēt agrāro reformu, bet vācieši neatbalstīja ebreju prasības par jidiša un krievu valodas ieviešanu pašvaldību darba praksē. Ilgs mūžs nebija arī P. Šimana vadībā izveidotajam minoritāšu koordinācijas un informācijas centram, kas darbojās no 1920. gada 8. maija līdz 1921. gada 1. maijam.²⁵ Minoritāšu bloka ideja netika īstenota.

Minoritāšu pārstāvji aktīvi piedalījās Latvijas Satversmes teksta sagatavošanā. P. Šimans, A. Bočagovs, J. Helmans strādāja Satversmes sagatavošanas komisijā, Ā. Nuroks

darbojās Satversmes Sapulces finanšu komisijā, L. Fišmans — izglītības komisijā.²⁶

Aizkavējās Latvijas poļu nacionālās minoritātes izveide. Tās sākums tapis Daugavpilī 1922. gada 6. augustā, kad tika sasaukts Latvijas Poļu savienības Pirmais kongress. Līdz tam poļu sabiedriskie darbinieki darbojās galvenokārt Latgales pašvaldībās vai arī bija saskarē ar Polijas politisko dzīvi. Tomēr jau 1919. gadā pastāvēja organizācija Latvijas Poļu rada, kuras pārstāvis Bronislavs Nagujevskis (1874–1942) tika deleģēts Latvijas Tautas Padomē. Satversmes Sapulces vēlēšanās poļi atdeva savas balsis par Latgales vēlētāju kopējo sarakstu, atbalstot latvieša Nikolaja Skangeļa (1880–1942) ievēlēšanu.²⁷

1919. gadā Latvijas Tautas Padomē tika kooptēti divi lietuvieši — Antons Bauža (1874–?) un Antons Montvids (1899–?).²⁸ Viņi pārstāvēja Lejaskurzemē esošos lietuviešus, bija to delegātu kopā, kas 1919. gada 10. maijā puda atbalstu K. Ulmaņa valdībai, bet nosodīja Andrievu Niedru (1871–1942).

Jānorāda, ka tolaik daudzi vietējie lietuvieši pieņēma Lietuvas pilsonību un piedalījās kaimiņvalsts politiskajā un sabiedriskajā dzīvē. Latvijas Lietuviešu apvienība reāli izveidojās tikai 1930.–1931. gadā. Taču jau 20. gados Latvijas lietuvieši demonstrēja savu esamību ar dalību pašvaldībās un to vēlēšanās.

1920. gadā Latvijas teritorijā dzīvoja 75630 baltkrievi, viņu ģimenes lielākoties mājāja Latgalē, Ilūkstes apriņķī, kā arī Daugavpilī un Rīgā. Tolaik sāka veidoties baltkrievu kultūras dzīve, bet nacionālās minoritātes kopības apziņas viņiem nebija. Par tās izveidošanos liecināja baltkrievu skolu un ģimnāziju atvēršana 1921.–1925. gadā.²⁹

1922. gadā, kad tika pieņemta Latvijas Satversme un Pirmās Saeimas vēlēšanas, nacionālās minoritātes jau bija kļuvušas par ļoti svarīgu demokrātiskās Latvijas iekšēju spēku, kam bija liela loma valsts likumdošanā un pārvaldē. Ar šī stāvokļa rašanos bija

noslēdzies Latvijas nacionālo mazākumtautību vēstures pirmais posms.

Latvijas Republikas un tās nacionālo minoritāšu attiecības pēc Satversmes pieņemšanas guva demokrātiskai valstij atbilstošu vairākuma un mazākuma attiecību kopainu. Interesu saskaņošana un līdzsvarošana atradās parlamenta un valdības kompetencē. Risinājumi nedzima politisko partiju stridos. Bet diskusijas par minoritāšu tiesībām turpinājās un bieži atspoguļojās Latvijas preses slejās. Latviešu un cittautiešu skatījumi atradās nepārtrauktā diskursa stāvoklī. Vieniem radās priekšstati, ka mazākumtautības guvušas pārāk stipras tiesības, kuras it kā mazina valsts pamattautas dominējošo lomu, otri bija pārliecināti, ka latviešu vairākuma partijas sacenšas minoritāšu tiesību apcirpšanas un ignorēšanas jomā. Latvijas tautu šāda gaisotne ļoti neuztrauca. Cilvēki bija daudz jūtīgāki pret ekonomikas problēmām, sociālo stāvokli, tiesiskuma ievērošanu līdzekļu sadalē.

Neatkarīgajā Latvijā nebija etnisku konfliktu. Bet saskaņu traucēja ekstrēmi nacionālistiski uzbrukumi demokrātijai, kas sāpīgi traumēja kā latviešus, tā arī cittautiešus. Antisemitismu izplatīja organizācijas un apvienības, kuras apvainoja visas pasaules ebrejus nežēlīgas kapitālistiskās ekspluatācijas ieviešanā. Lielos ārzemju uzņēmēju ieguldījumos Latvijas ekonomikā antisemīti saskatīja tieksmi atņemt latviešu nācijai spēju ietekmēt un kontrolēt valsts saimniecisko dzīvi. Veidojot savu uzskatu konstrukciju, "etniskie kritiķi" neuzrādīja ārzemju investoru un kreditoru valstisko piederību, bet — viņu tautību un reliģisko piederību. Izcilais latviešu ekonomists Arnolds Aizsilnieks (1898–1982) šajā sakarībā secināja, ka Latvijā bija radusies pretruna starp valsts nacionālajām interesēm un atsevišķu partiju interesēm.³⁰

Pēc 1934. gada 15. maija valsts apvērsuma K. Ulmaņa autoritatīvā valdība zināmā mērā sašaurināja ārzemju kapitālistu un

finansistu rīcības iespējas Latvijā, radīja un attīstīja valsts kapitālismu. Bet vienlaicīgi tika ierobežota arī nacionālo minoritāšu līdzdalība ekonomikā un izglītībā. Cittautiešus pilnībā izslēdza no dalības valsts pārvaldē. K. Ulmanis tomēr aizliedza tautu naida propagandēšanu, cilvēku vajāšanu un pazemošanu viņu etniskās izcelsmes dēļ, neaizskāra minoritāšu kultūras dzīvi.

Kad 20. gadsimta astoņdesmitajos gados sākās latviešu tautas nacionālā Atmoda, tās programmā bija iekļauta arī prasība atjaunot Latvijā nacionālo minoritāšu tiesības. Komisija, kura LPSR Augstākās Padomes uzdevumā 1989. gadā sagatavoja jaunu "Minoritāšu likuma" projektu, vadījās no Latvijas Republikas parlamentārā perioda (1918–1934) pieredzes un tiem starptautiskiem dokumentiem, kurus pēc Otrā pasaules kara pieņēma Apvienoto Nāciju organizācija, Eiropas Padome un Eiropas Kopienas institūcijas, kā arī no Eiropas Drošības un Sadarbības apspriedes (EDSA) norādījumiem nacionālo minoritāšu jautājumā. Uz šāda pamata tika sagatavots likums "Par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvu attīstību un tiesībām uz kultūras autonomiju", ko pieņēma 1990. gada 19. martā.³¹

Tomēr turpmākie notikumi rādīja, ka cittautiešu sadalījums Latvijas pilsoņos un nepilsoņos prasa jaunas pieejas papildinājumu. To deva Eiropas Padomes 1995. gada Vispārējā Konvencija par nacionālo minoritāšu aizsardzību. Latvijā desmit gadus diskutēja par šo dokumentu un tikai 2005. gada 26. maijā Saeima pieņēma Likumu par Republikas pievienošanas Konvencijai; pieņemot arī savu lokālo paziņojumu par termina "nacionālā minoritāte" lietojuma īpatnību Latvijā. Nacionālā minoritāte ir tikai Latvijas pilsoņi. Bet atsevišķas konvencijā minētās tiesības Latvijas valsts var attiecināt arī uz nepilsoņiem.³²

Nacionālās minoritātes būs arī Latvijā nākotnē. Nepilsoņu skaits mazināsies, un šāda iedzīvotāju daļa Latvijas statistikā izzudīs.

Avoti un piezīmes

- ¹ *Latvijas Tautas Padome. 1. puse.* Rīga: Satversmes Sapulces izdevums, 1920, 5. lpp.
- ² Parlamentarische Versammlung des Europarats. Zusatzprotokole für Rahmenübereinkommen zum Schutz nationaler Minderheiten. Preambule. *Europäische Grundrechte*, 1993, Nr. 5/6, S. 152.
- ³ *Nacionālo minoritāšu konvencija — Eiropas pieredze Latvijai.* Rīga: Eiropas Padomes Informācijas birojs, 2006, 37. lpp.
- ⁴ Rīgas Lauksaimniecības Centrālbiedrības Kopdarbības nodaļas protokoli. Valkā, sākot ar 1916. gada 1. novembri un beidzot ar 1918. gada 14. augustu. Rotoprints. 35.–36. lpp. (Kopija autora arhīvā.)
- ⁵ Šiliņš J. *Padomju Latvija 1918–1919.* Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 2013, 111. lpp.
- ⁶ *Latvijas Satversmes Sapulces stenogramas: I sesija. I. (atklāšanas) sēde 1. maijā 1920. gadā.* Rīga: Satversmes Sapulce, 1920, 4. lpp.
- ⁷ *Latvijas Tautas Padomes stenogramu satūra rādītājs* (1): (59 sēdes) no 1918. gada 18. novembra līdz 1920. gada 18. martam. Sast. H. Kārklīņš, Saeimas stenogrāfiskā biroja vadītājs. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1925, 8., 10. lpp.
- ⁸ *20. gadsimta Latvijas vēsture. II. Neatkarīgā valsts 1918–1940.* Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2003, 346. lpp.
- ⁹ Bobe M. *Ebreji Latvijā.* Rīga: Šamir, 2006, 158. lpp.
- ¹⁰ *Latvijas Tautas Padome*, op. cit., 18. lpp.
- ¹¹ Bobe, op. cit., 152. lpp.
- ¹² *Latvijas Tautas Padome*, op. cit., 71. lpp.
- ¹³ Jēkabsons Ē. *Aizmirstie karavīri — ebreji Latvijas armijā 1918.–1940. gadā.* Rīga: Šamir, 2013, 14.–62., 101.–261. lpp.
- ¹⁴ *Latvijas Tautas Padomes stenogramu...* (1), op. cit., 9., 11. lpp.
- ¹⁵ *Latvijas Tautas Padome*, op. cit., 96. lpp.
- ¹⁶ *Ibid.*, 97. lpp.
- ¹⁷ *Latvijas Tautas Padomes stenogramu...* (1), op. cit., 9. lpp.
- ¹⁸ *Latvijas Satversmes Sapulces vēlēšanu rezultāti.* Rīga: Valsts Statistikas Pārvalde, 1925, 4. lpp.
- ¹⁹ *Ibid.*, 8. lpp.
- ²⁰ *Ibid.*, 12. lpp.
- ²¹ *Ibid.*, 8. lpp.
- ²² *Ibid.*
- ²³ Volkovič B. *Sionistskoje dvižeņije v Latviji (1918–1940). Kniga 1.* Daugavpils: Saule, 2008, 137. lpp.
- ²⁴ Par šiem notikumiem sk. A. Kalnciemas rakstu “Nacionālo minoritāšu kultūras autonomijas parlamentārais risinājums Latvijas Republikā”. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1992 (3), 117.–129. lpp.
- ²⁵ *20. gadsimta...*, op. cit., 315. lpp.
- ²⁶ *Latvijas Satversmes Sapulces stenogramu satūra rādītājs* (2) (no 1920. gada 1. maija līdz 1922. gada 3. novembrim). Sastādītājs H. Kārklīņš, Saeimas stenogrāfiskā biroja vadītājs. Rīga: Saeima, 1925, 12., 14., 16., 19., 20., 33., 59., 67., 105., 154. lpp.
- ²⁷ Jēkabsons Ē. *Poļi Latvijā.* Rīga: LZA Filozofijas un socioloģijas institūts, 1996, 28. lpp.
- ²⁸ Jēkabsons Ē. *Lietuvieši Latvijā.* Rīga: Elpa, 2003, 60.–61. lpp., 10. lpp.
- ²⁹ Apine I. *Baltkrievi Latvijā. Mazākumtautības Latvijā. Vēsture un tagadne.* Sast. L. Dribins. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007, 193.–196. lpp.
- ³⁰ Aizsilnieks A. *Latvijas saimniecības vēsture 1914–1945.* Stokholma: Daugava, 1968, 274. lpp.
- ³¹ Dribins L. *Etniskās un nacionālās minoritātes Eiropā. Vēsture un mūsdienas.* Rīga: Eiropas Padomes Informācijas birojs, Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2004, 210.–219. lpp.
- ³² Brands-Kehris I., Kučs A., Zankovska-Odiņa S. *Nacionālo minoritāšu konvencija — Eiropas pieredze Latvijai. Eiropas Padomes Vispārējā konvencija par nacionālo*

minoritāšu aizsardzību — Konsultatīvās komitejas viedokļi par atsevišķu Konvencijas pantu īstenošanu dalībvalstīs. Rīga: Latvijas Cilvēktiesību centrs, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Cilvēktiesī-

bu institūts, Eiropas Padomes Informācijas birojs, 2006, 34.–37. lpp.

Raksts ir recenzēts.
The article is peer-reviewed.

Par autoru

Dr.h.hist. **Leo Dribins** ir LU Filozofijas un socioloģijas institūta vadošais pētnieks, vairāk kā desmit grāmatu autors un līdzautors. Viņš ir viens no izcilākajiem nacionālās identitātes, etnisko attiecību un sabiedrības integrācijas jautājumu speciālistiem Latvijā.

About the author

Dr.h.hist. **Leo Dribins** is a leading researcher of the Institute of Philosophy and Sociology, University of Latvia, author and co-author of more than ten books. He is one of the most outstanding specialists of national identity, ethnic relations and societal intergration issues in Latvia.

ORIGINS OF LATVIAN NATIONAL MINORITIES, 1918–1922

Leo Dribins

leo.dribins@gmail.com

Summary

Key words: *ethnic and national minorities, minority rights, national policy of a democratic state*

The article is dedicated to the decision of the Political Platform of People's Council of Latvia, on 17 November 1918, about recognition of national minority rights in Latvia. The contents are formed with the view of memory of this event and imply contemplation about the first steps of the Republic of Latvia, born in 18 November, to facilitate cooperation with minorities. This was introduced by an appeal to participate in the political life of the country, in its administration and defence.

Complications arose due to unwillingness of conservative Baltic German politicians to accept the status of a minority and their striving to form pro-German multi-ethnic statehood in Latvia. This brought about a sharp conflict which was solved in 1919 after the defeat of German military units. Baltic Germans then recognised the national State of Latvia.

Jewish and Russian parties quite rapidly became part of the Republic founded by the Latvian nation. In 1920, the elections of the Latvian Constitutional Assembly could be held in a democratic way. Representatives of minorities participated in the elaboration of the 1922 Constitution. This was the final stage of the origins.